

Velld Đekić

DOSEG ZNANSTVENOG U ISTRAŽIVANJU KNJIŽEVNOSTI (Povodom jednoga Marcusova fragmenta)

mr. Velld Đekić, Rijeka, stručni članak, Ur.: 23. prosinca 1992.

UDK: 82.08 Marcus, S.

Pronalazeći razlike između dva udaljena tipa jezika, znanstvenog i pjesničkog, Solomon Marcus u svojoj knjizi "Matematička poetika" ne omogućava samo bolje upoznavanje određenih obilježja dvaju jezika. Znamo li, naime, da se jedan jezik ne može objasniti njim samim, nego pomoću kakva drugog, u prvom redu znanstvenog jezika, Marcusovo traženje razlika pruža mogućnost rasprave o tomu koliko je današnja znanost, svojim jezikom, u stanju objasniti fenomen književnog. Sciјentistička svijest, naprimjer, pokušala je pronaći estetsku mjeru pojedinog književnog teksta (pomoću Birkhoffove formule), odnosno pristupila mu je kao skladištu informacija (kao što to čini teorija informacija). Pokazuje se da prodor znanstvenog u književno daje određene rezultate, ali također i to da smo zasad daleko od konačnih spoznaja.

Nastojeći definirati ono što se uobičajilo nazivati pjesničkim jezikom, rumunjski znanstvenik Solomon Marcus u svojoj knjizi "Matematička poetika", u poglavlju naslovljenom "Suprotnosti između naučnog i pjesničkog jezika", pronalazi 25 opozicijskih parova između znanstvenog i pjesničkog jezika.¹ Oslanjajući se pritom na jedan od postupaka obilježavajućih za svaki pokušaj definiranja, a to je govorenje o objektu definiranja na takav način da ga se izdvoji iz okružja, i to traženjem njegovih razlika u odnosu na to okružje, Marcus čini važan otklon od svojih prethodnika.

On pjesnički jezik ne nastoji definirati u odnosu prema običnom, svakodnevnom, govornom jeziku, kao što se to često činilo u ne baš kratkoj tradiciji izučavanja pjesništva - nakon što je naveo neke primjere takvih poteza, Marcus kaže: "U krajnjoj liniji, u svim pomenutim shvatanjima pesnički jezik je nedovoljno razgraničen od običnog jezika,

¹ Solomon Markus: Matematička poetika, Nolit, Beograd 1974, str. 33-55.

nekako je usađen u ovom² - nego to čini u odnosu prema jednom drugom tipu jezika, jezika koji se uobičajilo držati nečim što s pjesničkim jezikom nema nikakvih dodirnih točaka. Štoviše, taj se jezik - znanstveni, jer o njemu je riječ - smatra njegovim pravim antipodom.

No, upravo se zbog te činjenice Marcusov potez čini zapravo logičnim. Znamo li da je njegova osnovna namjera, a to je uočljivo kroz cijelu knjigu, osvijetliti ono što zovemo književnošću iz jednog kuta koji obećava drukčije, što će reći i zanimljivije rezultate - stavljanjem tako različitih jezika jedan do drugog, Marcus načelom kontrasta, proizašlim iz njihove suprotstavljenosti, dobija upravo ono što je želio, a to je naglašenost njihovih obilježja. Time će se dobiti prilika za boljim upoznavanjem pjesničkog jezika (jer je prvenstveno on u žarištu Marcusova zanimanja), doći će do novih spoznaja o njemu. Tako se ujedno implicitno potvrđuje postavka da se jedan jezik ne može istraživati tim istim jezikom (a ta postavka u izučavanju književnosti ima svoj značaj već i zbog činjenice da praksa potvrđuje kako još uvijek nije svugdje prihvaćena!). Konačan je posljedak takva logična slijeda tvrdnja da je suprotnosti pjesničkog i znanstvenog jezika potrebno precizno odrediti. Dapače, to se čini nužnim da bi se pjesnički jezik uopće mogao analizirati, znanstveno zahvatiti. Poradi navedenih razloga sva suprotstavljena obilježja postaju jedna bez drugih praktično nemogućim (u odnosu na što bi jedan niz obilježja bio suprotstavljenim?). Ta obilježja jednostavno prizivaju jedna drugo, ona su komplementarna, lice i naličje istog fenomena.

O kojim to opozicijskim parovima obilježja znanstvenog i pjesničkog jezika zbori Marcus u drugom poglavlju svoje knjige, naslovljenom "Suprotnosti između naučnog i pesničkog jezika"?

Navodi ih on sljedećim redoslijedom: logička gustoća - sugestivna gustoća, beskonačnost sinonimije - odsutnost sinonimije, odsutnost homonimije (zatvorenost) - beskonačnost homonimije (otvorenost), umjetno - prirodno, opće - pojedinačno, prevodljivo - neprevodljivo, prisutnost - odsutnost stilskih problema, fiksnost u prostoru i postojanost u vremenu - promjenjivost u prostoru i vremenu, prebrojivo - neprebrojivo, podudarnost - nepodudarnost između kardinalnog broja skupa fraza i kardinalnog broja skupa značenja, prozirno - neprozirno, tranzitivno - reflektivno, nezavisnost - zavisnost od izraza, nezavisnost - zavisnost od glazbene strukture, paradigmatško - sintagmatško, podudarnost - nepodudarnost između paradigmatškog i sintagmatškog odstojanja, kratki konteksti - dugi konteksti, logičko - alogičko, denotacija - konotacija, rutina - stvaralaštvo, opće stereotipije - osobne stereotipije, objašnjivo - neizrecivo, trezvenost - zanos, predvidljivo - nepredvidljivo. Povrh toga, Marcus također ističe i relativizaciju pojma dvosmislenosti, te "ključnu tačku poetske situacije" (odnosno tvrdnju da su zahtjevi za preciznošću veći u sugestivnom nego u pojmovnom jeziku).

Kao što je lako zapaziti, Marcus iznalazi priličan broj opozicijskih parova. No, čini se da on ni tu ne staje, budući da u tekstu pod naslovom "Pedeset dvije opozicije između znanstvene i poetske komunikacije" čitav problematski sklop očigledno razrađuje dalje.³ U tom je poslu Marcusa zapravo teško pratiti, jer se poslije čitanja njegovih opozicijskih mogućnosti nije lako nadovezati pronalaženjem kakvih novih parova, ali, isto tako, nije moguće ni ustvrditi da su se Marcusovim zahvatom opozicijske mogućnosti iscrpile. No,

² Isto, str. 34.

³ Solomon Marcus: Pedeset dvije opozicije između znanstvene i poetske komunikacije. Pitanja XV/br. 2, Zagreb 1983, str. 84-87.

možda nećemo pogriješiti podsjetimo li na osnovni razlog zbog kojeg Marcus uopće zalazi u otkrivanje navedenih obilježja, a to je želja da se pjesnički jezik (čitaj: fenomen književnog) osvijetli iz jednog drugačijeg polazišta, dosad zanemarenog, da bi se stiglo do spoznaja ranije nedosegnutih u istraživanju književnosti. Krene li se u tom smjeru, postaje zornijim da Marcusov zahvat otvara neka dodatna pitanja.

Prije svega, valja nam se podsjetiti da je znanost, a to znači i znanstveni jezik, bitno usmjeren prema otkrivanju novih informacija. Što više informacija o svijetu što nas okružuje, tim bolje. Količina dosegnutih informacija vrlo je važna, a količina je nešto što se da mjeriti, stavljati u određene omjere. Daleko je od slučajnosti što se u podtekstu svake suvremene znanosti nalazi matematika i što je znanstveni jezik izrazito formulaičan. Primjer Birkhoffove formule u tom pogledu nije tek ilustrativan - Birkhoffu estetska se mjera sastoji u postizanju što većeg reda što manjom složenosti, dakle u prvom su planu količinski odnosi.⁴ Osim toga, znamo li da se informacija definira kao odstupanje od poznatog, standardiziranog, kao što je novo - a bitne značajke književnosti, odnosno pjesničkog jezika jesu nepredvidljivo, konotacija, beskonačnost homonimije, tj. otvorenost, itd. - proizlazi da je pjesnički jezik izuzetno bogat informacijama. Stoga je znanstveni jezik, koji teži otkrivanju što većeg broja informacija, prirodno usmjeren k izučavanju pjesničkog jezika, kao vjerojatno najbogatije riznice informacija.

U očekivanju da znanstvenim jezikom bude otkriveno što više informacija koje nosi pjesnički jezik, a zahvaljujući tomu i informacija o tom jeziku, valja se nadati plodotvornim rezultatima, budući da za takvo što postoje sasvim argumentirane pretpostavke.

Međutim, usmjerenost jednog jezika na drugi poprima drukčije tonove ako se zna da se pjesnički jezik ne može svesti isključivo na količinu informacija, nego da je neobično važan i sadržaj informacija. A kako mjeriti ono što svaka informacija nosi u sebi i što se ne odnosi na njezinu uređenost? Naprimjer, estetsku komponentu informacije? Što može znanstveni jezik reći o takvom tipu jezika kakav je, recimo, zaumni jezik Kručoniha? Za pjesnički se jezik smatra da ga nije moguće odgovarajuće čitati uzme li se najmanjom jedinicom pogodnom za čitanje (dekodiranje) riječ ili pak rečenica, nego da je pritom vrlo značajno uzeti jedinicom veću cjelinu, tzv. tekst. Čak ni tad čitanje nije oslobođeno nesigurnosti, unatoč činjenici da se pritom nerijetko zna izlaziti i izvan granica samog književnog teksta, pa se u tekst uključuje štošta izvan pjesničkog jezika, odnosno književnog teksta. Međutim, gdje prestaje tekst pjesme pisane zaumnim jezikom, gdje počinje polje sigurnosti o kojeg se valja osloniti prilikom čitanja takve pjesme? Kako izmjeriti njezinu estetsku mjeru, kako tu ući znanstvenim jezikom u pjesnički jezik? Slična pitanja potenciraju i pokušaji kompjuterskog simuliranja pjesničkog jezika, odnosno pokušaji proizvodnje poezije, pokušaji koji još uvijek nisu dali rezultata. Iako to ne znači da se uz pomoć kompjuterske tehnologije ne mogu dobiti neke spoznaje o pojedinim književnim tekstovima, što uvjerljivo pokazuju kompjuterske konkordancije. No, ostaje činjenicom da je dosega znanstvenog jezika tu ostao ograničenim.

U takvu je svjetlu ilustrativan, ali i vrlo znakovit podatak da znanstveni jezik može objasniti nešto od književnosti u trenutku kad ona postane bliža stereotipnim rješenjima, kad se počne ponavljati, bivati iscrpljenom, kad izgubi začudnost neočekivanih rješenja. Kazano rječnikom teorije informacije, kad izgubi svoju sposobnost prenošenja, davanja informacije. Dakle, kad ona više ne pruža novost. Možda nije slučajno što je scijentistička svijest izvršila velik prodor u književni tekst upravo zahvaljujući strukturalizmu, u kojem se

⁴ Prema Marcusovoj "Matematičkoj poetici", str. 22.

naglašeno izučavaju kriminalistički romani ili pak špijunski romani o podvizima jednog Jamesa Bonda. Dakle, na upravo onom uzorku književnog teksta koji odlikuje prepoznatljiva formulističnost, lako uočljiva shematičnost, svijest o stereotipu. Književni se tekst, a to zapravo znači i pjesnički jezik, objašnjava tek u trenutku kad on počinje gubiti na tako prepoznatljivo književnosnoj osobini kao što je sposobnost zgusnutog prenošenja informacija. Dakle, kad on postaje sve siromašnijim književnim tekstom. Ili kad je on sve manje književnim tekstom.

Nije li to znakom izmicanja književnog jezika znanstvenom jeziku? Zar je slučajno što se takvim zagovornicima znanstvenog kakvi su bili strukturalisti učestalo prigovaralo da u svojim kritičkim tekstovima pišu uvijek jedan te isti tekst, budući da su u raznim i različitim primjerima književnog jezika pronalazili i govorili o uvijek istim elementima, zajedničkim elementima tipičnim za te primjere? U tom je, doduše, teško osporiti stanovite prednosti: razjašnjeno je ono što je u tim tekstovima zajedničko, njihova unutrašnja izomorfija, sklop linija što spajaju identične točke različitih entiteta. Ipak, ni nedostatak ne valja previdjeti: izvan razjašnjenog ostaje ono što je različito, što se mijenja od primjera do primjera, što je - gledajući sa stajališta skupnog - eksczesno, pojedinačno.

I na tom mjestu dodirujemo dobro poznate teorije prema kojima književni tekst, ono što je zapisano književnim, pa i pjesničkim jezikom, uvijek izmiče racionalnom objašnjavanju. Književnost po tim shvaćanjima uvijek posjeduje neuhvatljivo "ono nešto", što će reći da je barem jednim dijelom zagonetna, pa - zašto ne? - i onostrana. Te su se teorije često označavale tradicionalističkim, u osnovi romantičkim, ali nikad nisu u cijelosti obesnažene, demantirane. Po njima je suvremena znanost o književnosti, za koju je karakterističan oslonac o svijest naglašeno scijentističku, a prodor matematičkog ili matematički impostirana znanstvenog jezika, samo pokušaj uvođenja novog nazivlja za već poznate stvari.

Ostavljajući takve tvrdnje ipak po strani, budući se u njima olako zaboravlja da novo nazivlje nije tek pukim činom preimenovanja, već da za sobom povlači i temeljitu promjenu cjelokupna sustava mišljenja, što je opet u vezi s otvaranjem novih horizonata u pristupu određenom problemu, i tvrdeći na temelju toga da je prodor znanstvenog u književno nastupio s čvrstim argumentima - još uvijek se čini da dosad nije ispunjeno sve ono što je s mnogo samopouzdanja obećavano kao sasvim dohvatljiva mogućnost. Pitanje je, naime, hoće li se znanstvenim jezikom ipak neizbježno morati početi rješavati i onaj drugi problem, ranije spomenut, a to je istraživanje ne samo količine, nego i sadržaja informacija prisutnih u pjesničkom jeziku.

Nije li to zadatak za budućnost? Ili se u tom stalnom osvajanju prostora pjesničkog jezika i njegovu stalnom novom izmicanju i povlačenju na nove/stare prostore krije konačan identitet, smisao umjetničkog, književnog, pjesničkog? Je li cijela priča upravo u toj dinamici, stalnom kretanju, pa će se utrkivanje odvijati beskonačno, kao što već traje "otkad je svijeta i vijeka"?

Ipak, preciznijim razgraničavanjem znanstvenog i pjesničkog jezika na Marcusov način pomaže se dobivanju boljeg uvida u taj sklop problema, pa stvari stoje barem u jednom drugačije. Kao dio novog pristupa, nove metodologije, novo je nazivlje manje intuitivno, što znači preciznije, pa se time olakšava uočavanje važnih problema. Preciznije se može postavljati, liječničkim jezikom kazano, njihova dijagnoza, što je već itekako važan korak naprijed u istraživanju, pa i približavanju rješenju onoga što je u pjesničkom jeziku uvijek bilo skriveno.

A Marcusovo inzistiranje na opozicijskim parovima upravo je takav korak.

RIASSUNTO

Velid Đekić

La misura del contributo scientifico nello studio della letteratura
(In occasione di un frammento di Marcus)

Metendo in risalto le differenze tra due tipi di linguaggio distanti l'uno dall'altro, quello scientifico e quello poetico, Solomon Marcus nel suo libro "Matematička poetika" ("Poetica matematica") non ci permette soltanto una conoscenza migliore di determinate caratteristiche dei due linguaggi. Tenendo conto, cioè, che un linguaggio non può essere spiegato mediante se stesso, ma attraverso un altro linguaggio, i primo luogo un linguaggio scientifico, la ricerca di Marcus di tali differenze ci offre una possibilità di discutere in che misura la scienza odierna, con il suo linguaggio sia in grado di spiegare il fenomeno del letterario. La coscienza scientifica, ad esempio, ha tentato di scoprire la misura estetica di ciascun testo letterario (per mezzo della formula di Birkhoff), ha cioè usato l'approccio come ad un deposito d'informazione (secondo quanto fa la teoria dell'informazione). Si nota che la penetrazione dell'elemento scientifico nel letterario presenta alcuni risultati, ma anche che per adesso siamo ben lontani della conoscenze finali.